

"ORTADOĞU SORUNU" ve "YUGOSLAVYA'NIN DAĞILMASI" NIN AVRUPA DIŞ POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

Yrd. Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Kocaeli Üniversitesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü

Günümüzde Avrupa Birliği'nin ikinci sütununu oluşturan Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası (ODGP) her ne kadar ilk kez Maastricht Antlaşması ile hukuksal nitelik kazanmış ise de temelleri daha da geriye, Toplulukların ilk ortaya çıktığı döneme kadar gitmektedir. Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden önce de Avrupa dış politikasından bahsedildiği, Avrupa Topluluğu ülkelerinin dış dünyada ortak hareket etme çabası içerisinde oldukları bilinmektedir. Neticede Avrupa dış politikası kavramının içeriği incelendiğinde, Avrupa dış politikasının kendi içerisinde bir bütün oluşturmadığı, birbirini tamamlayan üç bölümden meydana geldiği görülmektedir. (1)

Bunlardan ilki, Avrupa Topluluklarının izlediği dış politikadır. Kurucu antlaşmalardan kaynaklanan Topluluk dış politikası, ortak ticaret politikasından ve Roma Antlaşması'nın ilgili hükümlerinden kaynaklanmaktadır. Avrupa Topluluklarının (AT) dış dünya ile kurduğu ekonomik ilişkilerin bütünü bu çerçeveye içinde yer almaktadır. AT dış politikası, genelde ticaret ve kalkınma alanlarında yoğunlaşmakta ve üçüncü ülkelerin AT ile ilişkilerinin yürütülmesini içermektedir.

Avrupa dış politikasının ikinci boyutunda siyasal dış politika yer almaktadır. Üye devletlerin dış politikalarında koordinasyon ve uyum amacıyla spontane olarak başlayan hareket, zaman içerisinde Avrupa Siyasi İşbirliğine dönüşmüştür. Kurucu antlaşmaların dışında gelişen söz konusu işbirliğinin amacı, AT'nin uluslararası platformlarda etkinliğini arttırmaktır. 1986 yılında imzalanan Tek Avrupa Senedi ile ilk kez hukuki varlık kazanan Avrupa Dış Politikasının siyasal boyutu, 1992 Maastricht ve 1997 Amsterdam antlaşmaları ile yeniden düzenlenmiş ve Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası adını almıştır.

Maastricht Antlaşması'nın ikinci sütununu oluşturan kavram "ortak dış politika" ve "ortak güvenlik politikası" olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Bu kavramlardan birincisi olan ortak dış politika, en az iki devletin ulusal hedeflerini gerçekleştirmek, ulusal çıkarlarını maksimize etmek ve belirlenen ortak bir hedefe ulaşmak için işbirliğine gitmelerini ifade etmektedir. Kavramı, AB çerçevesinde değerlendirdiğimizde komplike ve dışarıdan kolaylıkla anlaşılmayan bir yapı ortaya çıkmaktadır. Her şeyden önce, ortak dış politika kavramında geçen "ortak" kelimesinin anlamı, Topluluklar düzeyindeki "ortak tarım politikası" veya "ortak ticaret politikası" kavramlarındaki "ortak"tan farklılık taşımaktadır.

Topluluklar boyutunda üye devletlerin egemenlik yetkilerinin bir üst otoriteye devredildiği alanlarda "ortak politika"dan söz edilmekte iken, ortak dış politika kavramında inisiyatif, yani karar alma ve uygulama yetkisi, devletlerin kontrolünde kalmaktadır. Bununla birlikte, ileride ayrıntılarıyla inceleneceği üzere, ortak dış politika boyutunda dahi Topluluk kurumları belirli sınırlar içerisinde inisiyatif kullanabilmektedir. Ancak bu durum, ikinci sütunun hükümetlerarası yapısını değiştirmemekte; bu boyutta alınan kararlar Topluluk düzeyinin dışında kalmaktadır. Maastricht Antlaşması'nda revizyon amacıyla 1996 Mart ayında İtalya'nın Torino kentinde başlayan Hükümetlerarası Konferansta, ortak dış politikanın Topluluklar düzeyine alınması gündeme gelmiş olmasına karşın bu konuda uzlaşma sağlanamamış ve Amsterdam Antlaşması "üç sütuna dayanan" yapıyı korumuştur. Bununla birlikte,

Arsava'nın da belirttiği gibi, bir bütün olarak ele alındığında, ikinci sütundaki uygulamalarda Topluluk kurumları sınırlı da olsa etkili olabildikleri için, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasını, pür hükümetlerarası olarak nitelendirmek mümkün gözükmemektedir. (2)

Avrupa dış politikasının üçüncü boyutunda ise üye devletler tarafından izlenen ulusal dış politika yer almaktadır. Günümüzde AB üyesi devletlerin izledikleri dış politikanın temel parametreleri Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası çerçevesinde saptanmaktadır. AB üyesi ülkelerin hükümetleri dış politikalarını belirlerken işbirliği alışkanlıklarını, enformasyonun paylaşımının sağladığı avantajları, ortak tehdide karşı kolektif hareket etme olanağını, artan işbirliğinin maliyet unsuru azalttığını da dikkate almakta ve dış politikalarını AB'nin bu alandaki yaklaşımı çerçevesinde yürütmektedirler. (3)

Maastricht ve Amsterdam antlaşmaları ile temel yapısı ve sınırları belirlenen ortak dış politika ve güvenlik politikası, günümüzde hem Topluluklar boyutundaki ekonomik dış politika ile hem de ulusal dış politikalarla doğrudan ilintili hale gelmiştir.

Bu araştırma, Arap-İsrail çatışmasını ve Yugoslavya'nın dağılmasını Avrupa dış politikası çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Günümüzde AB'nin ikinci sütununu oluşturan Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası, tüm eksikliklerine rağmen gelişim sürecini sürdürmektedir. Öte yandan, Arap-İsrail çatışmasının ve Balkanlardaki ihtilafın da birden bire ortaya çıkmadığı ve tarihsel gelişmelerin uzantısı olduğunu unutmamak gerekir. Bu bölümde öncelikle Avrupa Birliği'nin Arap-İsrail çatışmasındaki tutumu, ardından da Yugoslavya'nın parçalanması esnasındaki politikası(zlığı) incelenecek, Avrupa dış politikasının başarı ve başarısızlıklarının gerisinde yatan faktörler üzerinde durulacaktır.

1. Arap -İsrail İhtilafı ve AB

1. 1. Arap-İsrail İhtilafının Arka Planı

Yirminci yüzyıla damgasını vuran anlaşmazlıklardan biri de Arap-İsrail çatışmasıdır. Özellikle İsrail'in kurulmasından sonraki evrede yoğunluk kazanan çatışma uluslararası politikanın temel gündem maddelerinden biri haline gelmiştir.. Filistin sorunu yahut Ortadoğu sorunu olarak da adlandırılan Arap-İsrail çatışması, kuruluşundan bugüne BM'nin en önemli gündem maddesi olmuştur. Sorun, Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında günümüzde de yoğun biçimde tartışılmaktadır. Bu bölümde Avrupa Birliği'nin Arap-İsrail çatışmasına ilişkin tutumu, ortak dış politika çerçevesinde incelenecektir.

Öncelikle sorunun arka planında yatan olgular üzerinde durmak gerekmektedir. Çünkü sorun sadece Arap-İsrail çatışması, yahut İsrail ile Filistin anlaşmazlığı değildir. Siyonizm, pogrom, anti-semitizm, dinler savaşı, süper güçler mücadelesi ve self determinasyon hakkı gibi pek çok faktör doğrudan veya dolaylı olarak bu sorunla ilintili hale gelmiştir.

Sorunun temelinde yatan esas neden dünyanın her tarafında dağınık halde yaşayan Yahudilerin Filistin'e göçmeleridir. Bu göçte 19. yüzyılın sonundan itibaren Avrupa'da anti-semitizm, Rusya'da pogrom hareketlerinin

etkisinin bulunduğu bilinmekle birlikte olayın organizasyonunu Dünya Siyonist Teşkilatı yapmıştır. 19. yüzyılın sonunda Yahudiler için ulusal yurt mücadelesi başlatılmış ve bu çerçevede dikkatler Filistin üzerinde toplanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Filistin'e Yahudi göçüne izin verilmemiş, ancak bölgenin İngiltere mandası altına girdiği 1918 sonrasında göç hareketleri hızlanmaya başlamıştır.

İngiltere, Yahudilere ulusal yurt oluşturulması projesini doğrudan destekleyen ülke olmuştur. Bu konuda en önemli belge Balfour Deklarasyonu'dur. Söz konusu deklarasyonda İngiliz hükümetinin Filistin'de Yahudiler için bir ulusal yurt oluşturulması projesine sempati ile baktığı ifade edilmiş, bölgenin Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İngiliz mandası altına alınmasıyla göç hareketleri hızlanmıştır. (4)

Yerli Arap halk ile sonradan gelen Yahudiler arasındaki toprak anlaşmazlıkları İngiliz mandası yıllarında yer yer çatışmalara dönüşmüştür. Ancak esas büyük çatışma 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması ile başlamış ve Filistin o tarihten günümüze kadar Ortadoğu'daki anlaşmazlığın merkezi olmuştur. (5)

Ortadoğu'daki çatışmanın temelinde Filistinlilerin toprağında göçmen olarak gelen Yahudiler için İsrail Devleti'nin kurulması ve Filistinlilerin bu olay nedeniyle anayurtlarından sürülmesi yatmaktadır. Gerçekten de İngiltere'nin ayrılmasından sonra bölünme kararında öngörülen Filistin devleti kurulamamıştır. Gerçekten de İngiltere'nin ayrılmasından sonra Filistin'in statüsünün ne olacağını belirlemek amacıyla kurulan uluslararası komitenin kararı uygulanamamıştır. Komite tarafından hazırlanan planda Filistin'in bölünmesi öngörülmüştü. Plana göre, bir Filistin, bir Yahudi devleti kurulacak ve Kudüs kenti de uluslararası yönetim (corpus separatum) altına alınacaktı. Söz konusu plan, 29 Kasım 1947'de BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti kurulması ile birlikte başlayan Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail, bölünme kararı ile kendisine tahsis edilen toprakların dışında Filistin devleti kurulması için ayrılan yerlerin yarısını ve Kudüs'ün Doğu bölümünü işgal etmiştir. Binlerce Filistinli mülteci olarak komşu Arap ülkelerine sığınmış ve böylece bölünme kararında öngörülen Filistin Devleti kurulamamış, İsrail 1950'de Kudüs'ü başkent ilan etmiştir. (6)

1950'li yıllarda Filistin sorunu yerel bir çatışma olarak değerlendiriliyordu. 1956 Süveyş Krizi'nin ardından sorun uluslararası politikanın gündemine taşınmıştır. Bu arada ilk yıllarda Kudüs Müftüsü'nün etrafında toplanan Filistinli gruplar tarafından 1964 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü kurulmuştur. (7)

İsrail ile Filistinliler arasında sonraki yıllarda iki savaş daha patlak vermiştir. 1967 yılının Haziran ayında başlayan savaşta İsrail, Filistin'in geriye kalan toprakları ve Kudüs'ün Batı bölümünü ele geçirmiştir. Ayrıca Mısır toprağı olan Sina Yarımadası ile Suriye'ye ait Golan Tepeleri de 1967 savaşında işgal edilmiştir. BM Genel Kurulu tarafından 22 Kasım 1967'de alınan 242 sayılı karar, İsrail'in koşulsuz olarak işgal ettiği toprakları tahliye etmesini öngörmüştür.

İsrail ile Araplar arasındaki son savaş 1973 Ekim ayında patlak vermiş, savaşın ardından BM Genel Kurulu tarafından 338 sayılı karar kabul edilmiştir. Söz konusu karar, güç kullanılarak toprak kazanmanın kabul edilemez olduğu ifade edilmiş ve 242 sayılı kararın derhal uygulanması istenmiştir. (8)

1.2. İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'ya İlgisi

1970 yılında AT ülkelerinin dış politikalarında işbirliği ve koordinasyona gidilmesi kararı alınıp Avrupa Siyasi İşbirliği mekanizması başlatıldığında ilk ele alınan konulardan biri de Filistin sorunu olmuştur. Arap-İsrail çatışmasının AT gündemine gelmesinde etkili olan iki ülke, İngiltere ve Fransa'dır. Adı geçen iki ülkenin Ortadoğu'ya duydukları ilginin temelinde, yakın tarihteki gelişmeler ve petrol rol oynamıştır. Gerçekten de Birinci Dünya Savaşı sonunda Ortadoğu'da Osmanlı yönetimi sona erince bölge İngiltere ile Fransa arasında paylaşılmıştı. Mısır ve Basra Körfezi ülkelerinde denetimi daha önceden tesis eden İngiltere, savaşın ardından Ürdün, Irak ve Filistin'de manda yönetimleri kurmuştu. Fransa ise Tunus, Cezayir ve Fas'ın dışında Lübnan ve Suriye'yi ele geçirmişti.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere'nin Filistin topraklarından ayrılması ve İsrail Devleti'nin kurulması Arap dünyasında büyük tepki yaratmış ve İngiltere Araplar tarafından tüm bu gelişmelerden sorumlu tutulmuştu. Arap dünyasında İngiltere ve Fransa'nın itibarı 1956 Süveyş krizinde en düşük düzeye inmiştir. ABD ve SSCB'nin devreye girmesiyle sona eren Süveyş operasyonu, Ortadoğu ülkelerinde radikal akımların güçlenmesine kapı aralamıştır. Bu olayın ardından Arap dünyasında kahraman olarak kabul edilen Mısır Devlet Başkanı Nasır, SSCB ile yakın ilişkilerini sıkılaştırmış; Irak, Lübnan, Suriye, Yemen ve Ürdün'de radikal unsurlar yönetimi ele geçirmek için harekete geçmişler ve bazılarında başarılı olmuşlardır.

İngiltere ve Fransa'nın Arap dünyasındaki itibarı, 1967 Savaşı'ndan sonra artmaya başlamıştır.

Bunun da temel nedeni anılan ülkelerin, Filistin sorununda İsrail'e mesafeli bir yaklaşımı benimsemeleridir.

İsrail'in 1967 Savaşı'nda Sina Yarımadası, Golan Tepeleri, Kudüs'ün Ürdün denetiminde kalan bölümünü ele geçirerek topraklarını genişletmesi, uluslararası toplumda bu ülkeye yönelik tepkilerin artmasına neden olmuştur. Savaşın sonunda BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve İsrail'in işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesini öngören 242 sayılı kararın İngilizce ve Fransızca metinleri arasında yorum farklılığı ortaya çıktığında Fransa, İsrail'in işgal ettiği tüm topraklardan ayrılması anlamını içeren Fransızca metnin esas alınmasını istemiş, ayrıca İsrail'e daha önceden parası ödenen savaş uçaklarını "savaştan taraflara ambargo kararı" çerçevesinde teslim etmemiştir. Bu uçaklar daha sonra Libya'ya satılmıştır. (9)

1969 yılında De Gaulle, Ortadoğu Sorununa çözüm bulunması amacıyla İngiltere, Fransa, ABD ve SSCB arasında dörtlü görüşme önermiş, ancak bu görüşmeden somut bir netice çıkmamıştır. 1969 yılında Süveyş Kanalı bölgesinde 4 SSCB jetinin İsrail tarafından düşürülmesi ile başlayan gerilimin ABD-SSCB çatışmasına dönüşmesi ihtimali belirince İsrail, ABD'den 242 sayılı kararı kabul etmesi için zorlanmayacağına ilişkin taahhüt almıştır. Bu dönemde Fransa ve İngiltere, Arap-İsrail çatışmasında tarafsız konumda olmalarına karşılık, İsrail tarafından Arap yanlısı olarak eleştirilmişlerdir. Fransa'nın tutumunun düşmanca olarak nitelendiren İsrail, İngiltere'ye karşı da kuşkularını dile getirmiştir. (10)

1.3. AT'de Ortak Dış Politika Arayışı ve Venedik Deklarasyonu

1970 yılında AT üyelerinin dış politikada işbirliği yapmalarını öngören Avrupa Siyasi İşbirliği mekanizması başladığında ilk gündem maddesi, Arap-İsrail çatışması olmuştur. Fransa, AT ülkelerini Arap-İsrail çatışmasında tutum belirlemeye zorlamıştır. (11)

1971'in ilk yarısında AT dönem başkanlığını yürüten Fransa'nın Dışişleri Bakanlığı tarafından ortak tutum belirlenmesi amacıyla hazırlanan metin, 6 ülke arasında yoğun biçimde tartışılmış ve karar taslağı oluşturulmuştur. Almanya ve Hollanda, 242 sayılı kararın uygulanmasını öngören taslağı onaylamaya hazır olduklarını, ancak kendilerinin isimlerinin zikredilmemesini istemişlerdir. Öte yandan Almanya'da Fransız teklifini kabul ettiği için yoğun eleştirilere uğrayan Dışişleri Bakanı, üzerinde konuşulan metnin görüşmelere zemin oluşturacak çalışma raporu olduğunu söylemiştir. (12)

1973 petrol krizi öncesinde, Almanya ve Hollanda'nın Arap-İsrail çatışmasındaki tutumu Fransa'dan uzaktı. Almanya, Nazi geçmişinden uzaklaşmak amacıyla İsrail ile yakın ilişki içerisine girerken, Hollanda, Arap-İsrail çatışmasını bir mülteci sorunu olarak değerlendirmiştir. Adı geçen iki ülke, 1967 Savaşı'nda, Arapları destekleyen Fransa'dan farklı olarak tarafsız kalmışlardır. Ancak Almanya ve Hollanda, Batı Avrupa'nın Ortadoğu petrolüne olan bağımlılığının farkına varmışlar; AT içindeki müzakerelerin de etkisiyle Hollanda bir süre sonra tutumunu değiştirmiş ve BM Genel Kurulunda konuşan Hollanda Dışişleri Bakanı, "güç kullanılarak toprak kazanmanın kabul edilemeyeceğini" söylemiştir. (13) AT ülkeleri, 1972 sonunda BM Genel Kurulundaki oylamada ortak hareket etmişlerdir. AT'nin Arap-İsrail çatışmasına ilişkin tutumu, 1973 Savaşı'nda petrol ambargosu kararı ile birlikte daha net bir görünüm kazanmıştır. Arap ülkelerinin Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı (OAPEC) kanalıyla uygulamaya konulan petrol ambargosu kararına göre, tüketici ülkeler üç kategoriye ayrılmıştır. Dost ülkeler olarak kabul edilenler bakımından hiçbir kesinti yapılmamış, buna karşılık Arap-İsrail çatışmasındaki tutumları İsrail yanlısı olarak değerlendirilenlere ambargo, tarafsız kalanlara da kesinti uygulanmıştır. Bu sınıflandırmada Fransa ve İngiltere birinci grupta yer alırken, Hollanda'ya ambargo uygulanmış, diğer AT ülkeleri ise belli kesintilerle karşılaşmışlardır. (14)

5 Ekim 1973'te Arap-İsrail çatışması başladığında AT ülkelerini bu konudaki ilk açıklamaları dağınık ve bütünlükten yoksun bir görünüm taşımıştır. Fransa; Arap dünyasının İsrail'e karşı saldırısını anladığını ifade ederken; Hollanda, savaşın başlamasından Mısır ve Suriye'yi sorumlu tutmuştur. Savaşın başlamasından bir hafta sonra 9 AT ülkesinin Dışişleri Bakanlarının katıldığı toplantıda ortak bir tutum belirlenememiştir. Ancak Fransa ve İngiltere'nin baskısı ile taraflar, 13 Ekim'de bir deklarasyon yayınlamışlardır. Taraflara ateşkes çağrısında bulunan deklarasyonda ayrıca görüşmelerin 242 sayılı karar esas alınarak yapılması önerilmiş, İsrail'e 1967 Savaşı'nda işgal ettiği tüm toprakları tahliye etmesi çağrısı yapılmış ve bölgedeki her devletin güvenli ve tanınan sınırlarda barış içinde yaşamaya hakkı bulunduğu ifade edilmiştir. (15)

1973 Aralık ayında AT Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından Kopenhag'da yayınlanan ortak bildiri de ise Filistinlilerin haklarından bahsedilmiş, ancak bu hakların neleri içerdiği tanımlanmamıştır. 1974 yılında AT ülkeleri adına yapılan ortak açıklamada "Filistinliler" yerine "Filistin halkı" terimi kullanılmıştır. AT ülkeleri, 1975 yılında BM Genel Kurulunda, Ortadoğu sorununun çözümü için Filistin halkının hakları üzerinde durmuş ve ulusal kimliğini ifade etmesinin gereğini dile getirmişlerdir. Sonraki yıllarda yapılan toplantılarda "ulusal kimliği ifade etmenin yöntemi ulusal bir toprak parçasına sahip olmak" anlamına geldiği belirtilmiş ve "Filistin halkının anavatanı" terimi kullanılmıştır. (16)

1977 Haziran ayında yapılan AT Devlet ve Hükümet Başkanları zirvesinde 9'lar, İngiltere tarafından hazırlanan metni kabul etmişlerdir. Söz konusu metinde Ortadoğu sorununa çözümün ancak "Filistin halkına meşru haklarının

verilmesi ve bir anavatana sahip olmak da dahil olmak üzere diğer meşru haklarının tanınması ile sağlanabileceği"ne işaret edilmiştir. (17) Bildiride Filistin halkının görüşmelere doğrudan katılması istenmiş, ancak Arapların Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ), Filistinlilerin meşru temsilcisi olarak kabul edilmesi talebi bildiride yer almamıştır.

Fransa, 1974 yılında FKÖ'ye BM Genel Kurulunda gözlemci statüsü tanınmasını teklif etmiştir. Fransa Cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing 1979 Ocak ayında çıktığı Ortadoğu turunda Filistinlilerin self-determinasyon hakkını dile getirmiş ve görüşmelere FKÖ'nün katılması gerektiğini bildirmiştir. Öte yandan 1979 yılında Almanya Başbakanı Willy Brandt, FKÖ lideri Yasir Arafat ile Viyana'da baş başa görüşme yapmıştır. (18)

1979 yılında İngiltere ve Fransa'nın BM'nin 242 sayılı kararına "Filistin halkının self determinasyon hakkı barış çabalarının ayrılmaz bir parçasıdır" ifadesini eklemek için yaptıkları girişim, ABD engeli nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.

AT'nin Filistin sorunu konusunda en önemli başarısı ise 1980 Haziran ayında yayınlanan Venedik Deklarasyonu olmuştur. Dokuz AT ülkesi adına yapılan açıklamada, Ortadoğu'da barışın asgari koşulunun Filistinlilerin kendi geleceklerini belirleme hakkının tanınmasından geçtiği, barışın ancak FKÖ'nün görüşmelere eşit statülü taraf olarak kabul edilmesi ile mümkün olacağı ifade edilmiştir. İsrail dahil, bölgedeki tüm devletlerin güvenlik içinde yaşamaya hakları olduğu belirtilen deklarasyonda ayrıca İsrail'den 1967 Savaşı sonunda işgal ettiği topraklarda kurulan yerleşim birimlerini kaldırması istenmiştir. (19) İsrail'in karşı çıktığı bu deklarasyon Arap dünyası ve FKÖ tarafından önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. (20)

1.4. Ortadoğu Barış Konferansı Öncesinde AT'nin Tutumu

1973 Ekim Savaşı'nın ardından Ortadoğu sorununa çözüm bulmak için diplomatik çabalar yeniden yoğunluk kazanmıştır. ABD yönetimi, bu evrede tüm tarafların katıldığı kapsamlı müzakereler yerine adım adım ilerleme stratejisini benimsemiş ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in başlattığı "mekik diplomasisi" sonucunda İsrail ile Mısır arasında diyalog kurulmuştur. İki ülke arasında yapılan gizli görüşmelerde ilerleme sağlanması üzerine Mısır, Süveyş kanalı üzerinde yeniden egemenlik tesis etmiştir. Taraflar arasındaki kaydedilen bu ilerlemenin ardından Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, 1977 yılında İsrail'i ziyaret etmiş ve Knesset'te (İsrail Parlamentosu) konuşma yapmıştır. Taraflar arasında devam eden diyalog çerçevesinde Sina Yarımadası'ndaki işgalin sona ermesi karşılığında Mısır'ın İsrail ile barış anlaşması imzalayabileceği anlaşılmıştır. (21)

ABD'nin himayesi altında Eylül 1978'de ABD'nin Camp David kentinde başlayan Mısır-İsrail barış müzakerelerinin ardından 1979 Mart ayında Camp David'de iki anlaşma imzalanmıştır. Bunlardan birisi Mısır-İsrail Barış Antlaşması, diğeri ise Ortadoğu barışına ilişkin genel hükümler ihtiva eden çerçeve anlaşmasıdır. Mısır-İsrail barış anlaşması, Sina Yarımadası'nın Mısır'a geri verilmesini, Çerçeve Anlaşması ise Mısır, İsrail, Ürdün hükümetleri ile Filistin halkının temsilcilerinin bir araya gelerek Filistin sorununun çözümü için görüşmeler yapmasını, Batı Yakası ve Gazze ile ilgili görüşmelerin üç aşamada tamamlanmasını düzenlemiştir. (22) Mısır'ın diğer Arap ülkelerinden ayrı olarak İsrail ile anlaşma imzalaması Arap dünyasında büyük tepki doğurmuştur. Bağdat'ta toplanan Arap Birliği Zirvesi'nde Kahire'de bulunan diplomatik temsilcilerinin geri çekilmesi kararı çıkarılmıştır. (23)

Fransa, Arap dünyasında Mısır'a duyulan tepkiyi dikkate alarak ilgili tüm tarafların katılacağı uluslararası Ortadoğu Konferansı için AT'nin öneride bulunmasını istemiş, ancak Almanya ve İngiltere'nin muhalefeti nedeniyle AT içinde bu yönde bir karar alınamamıştır.(24) Buna rağmen AT ülkeleri, Camp David sürecini desteklemişlerdir. 1982 yılında Sina Yarımadası'nda oluşturulan barış gücüne İngiltere, Fransa, İtalya ve Hollanda askeri kuvvet tahsis etmiştir.

1980'li yıllarda meydana gelen İsrail'in Güney Lübnan'a yönelik saldırısı, Irak nükleer reaktörünün İsrail hava kuvvetleri tarafından bombalanması gibi olaylar karşısında AT tarafından yayınlanan bildirimlerde, Filistinlilerin hakları üzerinde durulmuş ve Venedik Deklarasyonu'na atıf yapılmıştır. (25)

1987 yılında AT üyesi devletler tarafından yapılan açıklamada BM çatısı altında Ortadoğu Barış Konferansı toplanması önerilmiş ve AT'nin bu çerçevede her türlü desteği vermeye hazır olduğu belirtilmiştir. (26) Ancak İran–Irak Savaşı'nın devam ettiği bir dönemde bu öneri pratiğe aktarılamamıştır.

AT'nin Arap–İsrail çatışmasındaki genel tutumu deklarasyon yayınlamakla sınırlı kalmamıştır. 1982 yılında İsrail, FKÖ'nün barakalarını ortadan kaldırmak için Lübnan'a yaptığı saldırı üzerine AT, ekonomik yaptırım kararı alamamış ancak, AT ile İsrail arasında imzalanan mali protokolü onaylamayı reddetmiştir. 1987 yılında işgal altında yaşayan Filistinlilere doğrudan yardım programı başlatılmıştır. AT Komisyonu ve Parlamentosu, işgal altında yaşayan Filistinli çiftçilerin ürettiği ürünlerin AT pazarına ulaşmasını engelleyen İsrail yönetimini uyarmıştır. 1989 yılında İsrail'in işgal altındaki topraklarda bulunan üniversiteleri kapatması üzerine AT–İsrail bilimsel işbirliği anlaşması askıya alınmıştır. (27)

1.5. Madrid Konferansı ve AB'nin Barış Sürecine Katkısı

Arap–İsrail çatışmasına çözüm bulmak amacıyla en kapsamlı girişim, 1991 Ekim ayında ABD ve SSCB'nin ortak sponsorluğunda Madrid'de başlayan Ortadoğu Barışı Konferansı olmuştur. Konferansa İsrail, Suriye, Lübnan, FKÖ ve Ürdün katılmıştır. Konferansın temel amacı, BM Genel Kurulu'nun 242 ve 338 sayılı kararları çerçevesinde İsrail'in işgal ettiği toprakları tahliye etmesi karşılığında Suriye, Lübnan, FKÖ ve Ürdün'ün İsrail'i tanıması ve taraflar arasında barış tesis edilmesi olarak belirlenmiştir. İsrail, Konferansın başında FKÖ ile doğrudan ilişki kurmayacağını açıklamış, bu nedenle Oslo süreci öncesinde Filistin temsilcileri Ürdün heyeti içinde yer almıştır. (28)

1992 yılında İsrail seçimlerini İşçi Partisi'nin kazanmasının ardından Ocak 1993'te FKÖ ile İsrail arasında Oslo süreci olarak bilinen gizli görüşmeler başlamıştır. 9 Eylül 1993'te taraflar birbirlerini tanımışlar ve ardından 13 Ekim 1993'te Washington'da Prensipler Deklarasyonu imzalanmıştır. Söz konusu deklarasyona göre taraflar öncelikle Gazze ve Eriha'da Filistin Özerk Yönetimi kurulması, daha sonra Batı Şeria'nın diğer bölgelerini de içerecek şekilde genişletilmesi konusunda mutabakat sağlamışlardır. İsrail ile Filistin arasında güven artırıcı önlemlerin yarattığı istikrar koşullarında nihaî statü görüşmelerinin başlaması ve bu çerçevede Kudüs'ün statüsü, mülteciler, su, yerleşim birimleri ve sınır sorunlarının ele alınması kararlaştırılmıştır. (29)

Oslo süreci hükümlerine uygun olarak Gazze Şeridi ve Eriha'da Filistin Özerk Yönetiminin kurulmasını düzenleyen Kahire Antlaşması, İsrail ile FKÖ arasında 4 Mayıs 1994'te imzalanmıştır. 28 Eylül 1995'te imzalanan geçici antlaşma ile Filistin otonomisinin sınırları genişletilmiş ve 20 Ocak 1996'da seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır.

Bu arada Ürdün ile İsrail arasında 1994 Ekim Barış Antlaşması imzalanmıştır.

AT, Madrid Barış Konferansı ile başlayan Ortadoğu barış sürecini her aşamada desteklemiştir. Konferansın AT Devlet ve Hükümet Başkanlarının 1980 Venedik Deklarasyonu'ndaki esaslar çerçevesinde düzenlenmesi, AT'nin siyasal perspektifini ortaya koymuştur. 1990'lı yıllarda toplanan AT zirveleri sonunda yayınlanan bildirelerde de Ortadoğu barış sürecinin desteklendiği ifadesine yer verilmiş, İsrail ile Filistinliler arasında sağlanacak uzlaşmanın uluslararası barış ve güvenliğe olumlu katkıda bulunacağı ifade edilmiştir.

Maastricht Antlaşması'nın ikinci sütununda düzenlenen OGDG çerçevesinde Nisan 1994'te kabul edilen ilk ortak eylemin konusu Ortadoğu barış süreci olmuş, AB'nin Ortadoğu barış sürecini koşulsuz olarak desteklediği ifade edilmiştir. Ortak eylemde ayrıca işgal edilmiş topraklarda İsrail yerleşim birimlerinde incelemeler yapılmasını, İsrail'in Araplara uyguladığı boykotun kaldırılması için çaba gösterilmesini öngörmüştür. Daha sonra kabul edilen ortak eylemlerin konusu ise Filistin polis gücünün oluşumuna katkı sağlanması ve eğitim verilmesi, Batı Şeria ve Gazze şeridinde yapılacak seçimlere gözlemci gönderilmesini içermiştir. Eylem kararında ayrıca ihtiyaç duyulması halinde Filistin özerk bölgelerinde uluslararası yönetim oluşturulması ve bölgenin imarı için uluslararası ekonomik konferans toplanması çağırısı da yer almıştır. AB, 1994–1998 yılları arasında Filistin Özerk Bölgesinin imarı için, yarısı bağış yarısı uzun dönemli kredi olmak üzere 500 milyon ECU kaynak tahsis etmiştir. (30)

AB ayrıca barış sürecindeki gelişmeleri yakından izlemek ve taraflar arasındaki görüş ayrılıklarında arabuluculuk yapmak için 1996 yılında Miguel Angel Moratinos'i özel temsilci olarak atamıştır.

Filistin Özerk Bölgesinin kalkındırılması amacıyla 1993 Ekim ayında Washington'da yapılan Katkıda Bulunan Ülkeler Konferansı'nda katılımcılar 2.4 milyar dolar yardımın 1994–1998 aralığında yapılmasını kararlaştırmışlardır. Bu çerçevede AB, söz konusu yardımın % 38'ini karşılamayı taahhüt etmiştir. Diğer ülkelerden ABD % 22, Japonya % 9, Dünya Bankası % 7, Suudi Arabistan % 4 ve diğer ülkeler % 20 katkı sağlamayı kabul etmiştir. AB'nin bu çerçevede yaptığı yardımların fiili gerçekleşme oranı ise 1.68 milyon ECU olmuştur. Ayrıca AB tarafından Filistinlilere yardım için kurulan Birleşmiş Milletler Yardım ve Çalışma Ajansı'na (UNRWA) 270 milyon ECU hibe edilmiştir. (31)

AB'nin Ortadoğu barış sürecine katkısı çerçevesinde ayrıca Gazze'ye havaalanı ve liman inşa edilmiş, FKÖ lideri Yaser Arafat ile Filistin Özerk Yönetimi adına ortaklık anlaşması imzalanmıştır. (32)

AB'nin Arap–İsrail çatışmasına karşı tutumu 1970'ten günümüze kadar her ne kadar üye ülkeler arasındaki görüş ayrılıkları nedeniyle son yıllara kadar kendi içinde bütünlük görünümü taşımamış ise de, bu durum AB'nin Ortadoğu barış sürecinin en büyük destekçisi olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

2. AB'nin "Yugoslavya Politikası"

2.1. Yugoslavya'nın Özgül Koşulları

Birinci Dünya Savaşı sonunda Avusturya–Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Sırp–Hırvat–Sloven

Krallığı olarak kurulan devletin adı, 1918 yılında Yugoslavya olarak değiştirilmiştir. Sırpça–Hırvatça dilinde "Yugoslav" Güney Slavları anlamına gelmektedir; "Yugoslavya" ise Güney Slavların yurdu demektir. Kelime ilk kez 1839 yılında Theodor Pavloviç adlı bir Sırp tarihçi tarafından kullanılmıştır. (33)

Güney Slav Ulusları, Sırlar, Hırvatlar, Slovenler ve Bulgarlardan oluşmaktadır. Slav dünyasında Polonyalılar, Çekler ve Slovaklar Batı Slavları; Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar ise Doğu Slavları olarak adlandırılmaktadır. Bosna Hersek'te yaşayan Boşnaklar da etnik bakımdan Slav kökenlidirler.

Parçalanma öncesinde Yugoslavya etnik yapı, dil, din/mezhep ve kültür bakımından dünyanın en karmaşık bölgeleri arasında yer almıştır. Bu ülkede yüzyıllardan beri çoğunluğu oluşturanlar, Slav kökenli halklar olmuştur. Tito yönetimi tarafından ulus olarak tanınan ve kendilerine Yugoslavya içinde Federe Cumhuriyet kurma hakkı verilen halklardan Sırp, Hırvat, Sloven, Karadağlı, Makedon ve Boşnaklar Slav etnik bakımdan Slav kökenlidirler. Kökenleri İlliryalılara dayanan Arnavutların bölgedeki varlığı ise Slavlardan çok daha geriye, M.Ö. 725'lere kadar uzanmaktadır. (34)

Tito yönetimi tarafından "ulus" kimlikleri tanınanların dışında kalanlar, 1991 yılında ülke nüfusunun yüzde 10'unu oluşturmakta ve genelde Sırbistan içerisinde ve ona bağlı özerk bölgeler olan Voyvodina ve Kosova'da yaşamaktaydılar. (35) Tito yönetimi tarafından "milliyet" olarak tanınan azınlıklar Arnavutlar, Macarlar; Bulgarlar, Çekler, Çingeneler, İtalyanlar, Romenler, Rutenler, Slovaklar ve Türkleri içine almıştır. Bunların dışında kalan ulusallık ve etnik gruplar ise Avusturyalılar, Grekler, Yahudiler, Almanlar, Polonyalılar, Ukraynalılar, Ulahlar ve kendilerini Yugoslav olarak adlandıranlar şeklindedir.

Dil bakımından yapılan ayırım esas alındığında Sırlar, Hırvatlar ve Bosna Müslümanları aynı dili (Sırpça–Hırvatça) konuştuğu, buna karşılık Makedonların ve Slovenlerin ayrı ulusal dillere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Makedon ve Slovenler bakımından dil, ayrı ulus kimliğinin dayanağını oluşturmuş ve onları diğerlerinden ayırmıştır. Sırpça–Hırvatça dilinin yazımında Sırlar Kiril Alfabetini, buna karşılık Boşnaklar ve Hırvatlar ise Latin alfabesini kullanmaktadırlar.

Sırp, Hırvat ve Bosnalı Müslümanlar arasında ulusal kimliğin oluşmasında tarihsel geçmiş ve geleneklerin dışında din/mezhep ayırımı önem taşımaktadır. Bosna Hersek'te yaşayan Boşnakları diğerlerinde ayıran din farklılığıdır; Boşnaklar 15. yüzyılda Müslümanlığı benimsemişlerdir. Buna karşılık Hırvatlarla Sırlar arasındaki temel ayırım mezhep farklılığına dayanmaktadır. Slovenler ve Hırvatlar Katolik, buna karşılık Sırlar, Karadağlılar ve Makedonlar Ortodoks mezhebindedir.

Bir azınlıklar mozaği görünümünde olan Yugoslavya'da "etnik uyum" 1980 yılında Tito'nun ölmesiyle birlikte bozulmuştur. Sırların ve Hırvatların ardından Yugoslavya'nın en kalabalık ulusunu oluşturan Arnavutların 1980'lerin başında Cumhuriyet statüsü kazanmak için Kosova'da başlattığı eylemler, Tito'nun döneminde "uyuklayan" milliyetçi akımların Yugoslavya genelinde alevlenmesine neden olmuştur. Geleceklerini Batıda gören Slovenya ve Hırvatistan ayrılıkçı milliyetçiliği benimserken, Federal Ordunun desteğini de arkasına alan Sırlar, Yugoslavya genelinde hegemonya kurma hevesine kapılmışlardır.

2.2. "Yugoslav Uyumu"nun Ortadan Kalkması

Yugoslavya'nın parçalanmasına yol açan faktörlerin başında 1974 anayasası ile kurulan dengenin bozulması gelmektedir. Sırbistan Parlamentosu'nun 1989 yılında Kosova ve Voyvodina'nın özerklik statülerini ortadan kaldırması bu yönde atılan ilk adım olmuştur. Söz konusu kararın ardından Kosova ve Voyvodina'nın 8 kişilik Federal Başkanlık Konseyi'nde temsili devam etmiş; buna karşılık oylamalarda Sırbistan'dan bağımsız hareket etme iktidarı ortadan kalkmıştır. Karadağ Cumhuriyeti'nin her koşulda Sırbistan ile birlikte hareket ettiği dikkate alındığında, Sırp'ların 8 kişilik Federal Başkanlık Konseyi'nde oyları 4'e yükselmiş, böylece Sırbistan'ın istemediği bir kararın Konseyden geçmesi olanak dışı hale gelmiştir. (36)

Sırbistan'ın Federasyondan izin almadan gerçekleştirdiği değişikliğin ardından Eylül 1989'da Slovenya Meclisi, kendi anayasasında değişiklik yaparak bir yıl sonra çok partili seçim yapma kararı almıştır. Kısa bir süre sonra benzeri bir karar, Hırvatistan Parlamentosu tarafından kabul edilmiştir. (37)

Cumhuriyetler ile Federasyon arasındaki sorunları ele almak üzere, 1990 Ocak-Şubat aylarında toplanan Yugoslavya Komünist Partisi 14. Olağanüstü Kongresi'nde görüş ayrılıkları giderilememiş, ancak çok önemli bir karar alınmıştır: Yugoslavya Komünist Partisi'nin "öncü rolüne ve iktidar tekeli"ne son verilmiştir. Kararın ardından Slovenya, gevşek bir federasyon, pazar ekonomisi ve parlamenter demokrasi önermiştir. Ancak Sırbistan'ın tam aksi yönde ortaya koyduğu katı tutum uzlaşma zeminini yok etmiş ve Sloven delegeler Kongreyi terk etmişlerdir. Yugoslavya Komünist Partisi'nin tasfiyesi anlamına gelen kararın ardından Cumhuriyetlerde, daha önceden kurulmuş olan milliyetçi partilerin faaliyetleri hız kazanmıştır. (38)

Öte yandan Cumhuriyetlerin Parlamentolarında birbiri ardına egemenlik kararları alınmış, söz konusu kararlarda Cumhuriyetlerin, Federasyondan bağımsız hareket etmeye haklarının bulunduğu vurgulanmıştır. Böylece Cumhuriyetlerde hem devletin hem hükümetin temsilcisi olan Komünist Partinin yerel örgütlerinin etkinliği ortadan kalkmıştır. Ayrıca Federal Ordu'nun gücü tüm bu gelişmeler nedeniyle olumsuz yönde etkilenmiştir.

Yugoslavya'da çözülmeyi hızlandıran bir başka faktör, 1990 yılında yapılan seçimler olmuştur. Nisan ve Mayıs aylarında Hırvatistan ve Slovenya'da, Kasım ayında Makedonya'da ve Aralık ayında da Sırbistan ve Karadağ Cumhuriyetlerinde seçimler yapılmıştır. Karadağ ve Sırbistan'da eski Komünistler, Hırvatistan, Slovenya ve Makedonya'da yeni kurulan milliyetçi partiler seçimleri kazanmışlardır. Kosova Arnavutları seçimleri boykot ederken, Bosna Hersek'te Sırp, Hırvat ve Boşnakların milliyetçi partileri arasında koalisyon kurulmuştur. (39)

Seçimlerin ardından Yugoslavya'nın temel gündemi siyasal sistemin yeniden yapılanması olmuştur. Bu çerçevede Hırvatistan ve Makedonya, Yugoslav Federal sisteminde reform yapılması görüşünü savunurken, Sırbistan reformların parçalanmaya yol açacağını, bundan kaçınmak için merkezi yönetimini güçlendirilmesi gerektiği ileri sürmüştür. (40) Öte yandan Sırp'ların tezini destekleyen Federal Ordu, 1974 Anayasası'nın 240. maddesinin kendisine "anayasa ile kurulmuş sosyal düzeni koruma" görevini verdiğini belirtmiştir. (41)

Sırbistan'ın statükocu tavrı, Hırvatistan ve Slovenya'da ayrılıkçı eğilimleri daha da güçlendirmiştir. Özellikle Federal Ordunun Sırbistan ve Slovenya seçimlerine müdahale etme teşebbüsü, adı geçen Cumhuriyetleri yeni arayışlara itmiştir. Subay kadrosunun büyük çoğunluğunu Sırp ve Karadağlıların oluşturduğu Federal Ordu, seçimlerin ardından ordu depolarından Cumhuriyetlerdeki polis gücüne gönderilen silah ve cephane sevkiyatını durdurmuştur.

Ordunun yerel emniyet güçlerini karşısına alması, Hırvatistan ve Slovenya'yı dışarıdan silah tedarik etmeye itmiş, adı geçen Cumhuriyetler kendi savunma ve güvenlik birimlerini yeniden oluşturmuşlardır. (42)

1991 yılı Nisan ayında Hırvatistan ve Slovenya, Yugoslavya Federasyonu yerine "egemen devletler birliği" adı altında yeni bir çatı kurulması teklifini ortaya atmışlardır. Buna karşılık Miloseviç, Yugoslavya'nın ancak "merkezleşmiş bir yapı içinde eşit cumhuriyetler ve halklar birliği" modelinde esenliğe çıkacağını öne sürmüştür. Bu iki öneriyi uzlaştıran Makedonya ve Bosna Hersek ise "egemenlik hakları tanınmak kaydıyla Cumhuriyetler arasında yeni bir birlik" kurulması görüşünü dile getirmişlerdir. Federal Ordu desteğini de arkasına alan Sırbistan, kendi çözümünü açıklamıştır: "Yugoslavya genelinde Sırp tek bir devlet altında yaşayacaktır. Sırpı herhangi bir yerde azınlık durumuna getirecek tüm çözümlere Sırbistan karşıdır." (43) Öte yandan Hırvatistan ve Bosna Hersek'te yaşayan Sırp, Sırbistan'ın kışkırtmasıyla 1990 sonlarından itibaren çoğunlukta buldukları yerlerde "özerk bölgeler" ilan etmeye başlamışlardır. (44)

Fiilen dağılma sürecine giren Yugoslavya'da Sırp'ların katı tutumu gelişmeleri daha da hızlandırmıştır. 1991 yılı Temmuz ayında Hırvatistan temsilcisi Stipe Mesiç'in Kolektif Devlet Başkanlığına atanmasını Sırbistan veto etmiştir. Bu olayla birlikte patlak veren anayasal bunalım, Yugoslavya'yı bir arada tutmanın fiilen mümkün olmadığını ortaya koymuştur. (45)

2.3. AT'nin "Toprak Bütünlüğü" –"Tanıma" İkilemi

AT Yugoslavya bunalımının ilk aşamasında kararsız bir tutum sergilemiştir. 1991 yılı Haziran ayında Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık ilan etmesinin hemen ardından Federal Ordunun müdahalesi ile çatışmalar başladığında AT bir açıklama yaparak "Yugoslavya'nın toprak bütünlüğü"nü desteklediği bildirmiştir. (46) AT; Yugoslavya krizinin Hırvatistan–Sırbistan çatışmaları şeklinde cereyan eden birinci aşamasında bir yandan gözlemci göndererek durumu kontrol etmeye, öte yandan savaşan taraflar arasında arabuluculuk yapmaya özen göstermiştir. Bu önlemlerin etkili olmadığı ortaya çıkınca, ekonomik yaptırım kararlarının uygulanması tartışmaya açılmıştır.

Federal Ordu desteğindeki Sırp'ların Hırvatistan'a saldırması ile 1991 ortasında başlayan çatışmalar aralıklarla devam ederken AT'nin önerisi ile savaşan taraflar 5 Kasım'da Lahey Barış Konferansı'nda bir araya gelmiştir. Bu arada İngiltere eski Dışişleri Bakanı Lord Carrington, AT adına arabulucu olarak görevlendirilmiştir. Konferansta AT'nin Yugoslavya'yı oluşturan Cumhuriyetlerin mevcut sınırlarının uluslararası sınır olmasını öngören siyasal çözüm önerisi, ekonomik yaptırım tehditlerine rağmen Sırbistan tarafından kabul edilmemiştir. Sırp yönetimine göre AT planı, Sırbistan dışında kalan Sırp'ların otonomisi için gerekli garantiler içermemektedir. Sırp liderliği tarafından hazırlanan alternatif "Mini Yugoslavya" önerisi ise Sırbistan ve Karadağ'ın dışında Federasyon içinde kalmak isteyen herkesi, özellikle de Hırvatistan ve Bosna Hersek'teki Sırp otonom bölgelerini kapsamıştır. Konferansta bir uzlaşma sağlanamaması üzerine, AT tarafından diplomatik çabalara ek olarak ekonomik yaptırımların uygulanması kararı alınmıştır.

Öte yandan Konferansın ardından çatışan taraflar arasında tampon bölge oluşturulması ve buralara barış gücü askeri yerleştirilmesi önerilmiştir. Bu konuda AT tarafından bir eylemde bulunulmazken çatışmaların yoğunlaşarak devam etmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi, Kasım ayı sonunda Yugoslavya'ya barış gücü gönderme kararı

almıştır. (47) Öte yandan 12 Kasım 1991'de Avrupa Siyasi İşbirliği çerçevesinde konu tartışılmış ve AT Yugoslavya'ya ekonomik yaptırım kararı almıştır. Söz konusu kararın içeriği şu şekildedir: (48)

- Yugoslavya'nın AT ile imzalamaya hazırlandığı ticaret ve işbirliği anlaşmasının dondurulması
- Tekstil limitlerinin düşürülmesi
- Yugoslavya'nın PHARE programından yararlanan ülkeler listesinden çıkarılması
- G-24 forumundan Yugoslavya'nın çıkarılması
- Silah ambargosu ve petrol ambargosu için BM'ye çağrı yapılması

Yaptırımlar nedeniyle Yugoslavya'nın ekonomik kaybı 650 milyon dolar ila 1.2 milyar dolar arasında değişmiştir. Yugoslavya ile AT arasında 1991-1995 yıllarını kapsayan 807 milyon ECU değerindeki üçüncü mali protokol ve PHARE programından Yugoslavya'ya tahsis edilen 100 milyon ECU iptal edilmiştir. (49)

AT, 1991 Kasım-Aralık aylarında çatışmalardan etkilenen sivil nüfusa 14.6 milyon ECU insani yardım yapmıştır.

AT'nin tüm Yugoslavya için uygulamaya koyduğu ekonomik yaptırımlardan saldırgan taraf olan Sırp'ların dışında saldırıya uğrayanların da olumsuz etkilenmesi üzerine 2 Aralık 1991'de Sırbistan ve Karadağ dışında kalan Cumhuriyetler için yaptırımlar kaldırılmıştır.

Yugoslavya krizinde AT için dönüm noktası Vukovar kentinin düşmesi olmuştur. Kentin Sırp'ların eline geçmesinden sonra 16 Aralık'ta AT tarafından yapılan açıklamada "koşulların oluşması halinde, Yugoslavya'dan ayrılan Cumhuriyetlerin 15 Ocak 1992'den itibaren tanınabileceği" ifade edilmiştir. Bu çerçevede bağımsızlık ilan eden Cumhuriyetlerin tanınma yeterliliklerini saptamak için Fransız Hukukçu Robert Badinter başkanlığında bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun görevi, bağımsızlık ilan eden ülkelerin ekonomik yeterliliklerini ve insan hakları ve demokrasi bakımından içinde buldukları durumu saptamak olarak belirlenmiştir. (50)

Almanya'nın 23 Aralık 1991'de önceden bağımsızlık ilan eden Hırvatistan ve Slovenya'yı tanıması, hem Yugoslavya'nın çözülmesinin geri dönülmez bir noktaya ulaştığını ortaya koymuş, hem de AT ortak dış politikasının zayıflığını göstermiştir. Slovenya ve Hırvatistan'ın tanınması için Badinter Komisyonunun raporu bile beklenmemiştir. Almanya'nın bu tutumunun gerisinde iç politikaya yönelik beklentiler yanında, küresel liderlik talebi ve AT içinde ağırlığını ortaya koyma niyeti rol oynamıştır. (51) Almanya'nın tanıma kararında ayrıca savaşın yarattığı göçmen dalgasından kurtulma gibi bir yanlıs beklenti de rol oynamıştır. Almanya Dışişleri Bakanı Gencher, tanımanın Sırp saldırılarını sona erdireceğini öne sürmüştür. (52) Ancak gelişmeler tam aksi yönde olmuş, tanıma kararının ardından Yugoslavya'daki çatışmaların şiddeti daha da artmış ve çatışmalar daha geniş bölgelere yayılmıştır. Almanya'nın ardından 15 Ocak 1992'de AT, Slovenya ve Hırvatistan'ı tanımıştır. Böylece, krizin başladığı dönemde "Yugoslavya'nın toprak bütünlüğü" politikasını savunan AT, reelpolitik gelişmelerin etkisi ile bağımsızlık ilan eden Yugoslavya Cumhuriyetleri tanımaya başlamıştır. Hırvatistan ve Slovenya'nın ardından AT, 17 Nisan 1992'de Bosna Hersek'i tanımıştır. Ancak Yunanistan'ın isim itirazı nedeniyle Makedonya'nın tanınmasında gecikme olmuştur.

2.4. AT'nin Eylemsizliği ve ODGP

Eski Yugoslavya'da patlak veren çatışmaların ilk evresinde AT ülkeleri arasındaki temel tartışma çatışmalara ne

şekilde müdahale edileceği üzerinde yoğunlaşmıştır. AT, 1991 yazında Avrupa Topluluğu Gözlemci Misyonu adıyla silahlı olmayan güçlerden oluşan ateşkes denetleme birimi oluşturmuştur. Gözlemciler, ateşkes anlaşması uygulamalarını denetlemenin dışında çatışan taraflar arasında arabuluculuk yapmaya çaba göstermişlerdir. Ancak savaşın yayılması ve sürekliliği karşısında Fransa, askeri güçle müdahale seçeneğini ortaya atmıştır. Fransa tarafından 1992 Ağustos ve Eylül aylarında BAB üyelerine yapılan çağrıda, çatışma bölgelerine ateşkesi denetlemek üzere BAB barış gücü gönderilmesi istenmiştir. Ancak bu öneri diğer üyeler tarafından kabul görmemiştir. İngiltere, bunun kritik bir karar olacağını, geniş kapsamlı bir hazırlık yapılmadan gönderilecek gücün kaosa yol açacağını bildirmiştir. (53)

Bu arada Fransa'nın önerisi ile oluşturulan bir çalışma grubunda BAB'ın müdahale seçenekleri belirlenmiştir. Avrupa gözlemcilerine lojistik destek öngören birinci seçenek için 2 bin asker gerekli görülürken, gözlemcilere eskort ve koruma öngören ikinci seçenekte 5– 6 bin askere ihtiyaç olduğu saptanmıştır. Üçüncü seçenekte hafif silahlarla donanmış 4500 –5000 askerden oluşan barış gücü ile 3000 ila 5000 arasında değişen ateşkes gözlemci yer almıştır. Son seçenek ise 20 bin –30 bin kişiden oluşan ağır silahlarla donatılmış barış gücü oluşturulmasını teklif edilmiştir. Ancak bu seçeneklerden hiçbirisi BAB Bakanlar Konseyi tarafından uygun bulunmamıştır. (54)

AB üyesi ülkeler arasında barış gücü oluşturulması konusunda görüş birliği sağlanamayınca dikkatler BM üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Böylece, eski Yugoslavya krizine AT'nin müdahalesi seçeneği ortadan kalkmıştır. AT ülkeleri bundan sonraki aşamalarda gündeme gelen müdahale seçenekleri içinde yer almışlardır. Ancak bu AT şemsiyesi altında olmamıştır.

BM Güvenlik Konseyi tarafından 1992 Şubat ayında Hırvatistan'da Sırp ve Hırvat güçleri arasında ateşkesi korumak amacıyla Birleşmiş Milletler Koruma Gücü (UNPROFOR) kurulması kararı alınmıştır. İngiltere ve Fransa, bu gücün içinde aktif olarak yer almışlardır. Sonraki aylarda ve yıllarda UNPROFOR'un görev sahası Bosna Hersek ve Makedonya'yı da içerecek şekilde genişlediğinde AT ülkelerinin katkısı artarak devam etmiştir. Ancak Almanya, anayasal engelleri nedeniyle bu güç içerisinde yer almamıştır.

1992 bahar ayında başlayan ve 1995 sonuna kadar süren Bosna Hersek iç savaşında barış gücü görevlerini BM şemsiyesi altında NATO yerine getirmiştir. NATO'nun Almanya'da bulunan Kuzey Ordu Harekat Merkezi, UNPROFOR çalışmalarına destek için Bosna Hersek'e kaydırılmıştır. Bu dönemde Adriyatik denizi ve Tuna nehrinde NATO ve BAB tarafından ortaklaşa olarak Karadağ ve Sırbistan'a karşı deniz ablukası uygulanmıştır. Bosna üzerinde uçuşa yasak bölgeler, UNPROFOR'a hava desteği ve Bosna Hersek içindeki "güvenli bölgeler" in koruması ise İtalya'da bulunan NATO hava üssünden yönetilmiştir. (55)

UNPROFOR'un Hırvatistan ve Makedonya'daki işlevi geleneksel barış gücü sınırları içinde kalırken Bosna Hersek operasyonu insani konvoyları ve güvenli bölgeleri korumakla sınırlı olmasına rağmen çoğu kez güç kullanmayı gerektirecek koşullar altında gerçekleşmiştir. Ancak BM Genel Sekreteri'nin özel temsilcisi barış gücü operasyonlarını zora sokmamak ve barış gücüne destek veren hükümetlerin askerlerini tehlikeye atmamak için güç kullanılmasına izin vermemiştir. (56)

Güç kullanma ve güç kullanma tehdidinde kararlılığın ortaya konulamaması Bosna Hersek operasyonunda büyük

sıkıntılar yaratmıştır. Barış planlarını ve diplomatik çabaları desteklemekte bütünlük taşıyan AT ülkeleri, UNPROFOR içinde yer alan barış gücünün güç kullanması konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. 5 Şubat 1994'te Saraybosna pazar yerinde katliama yol açan bomba saldırısının ardından NATO tarafından yayınlanan ultimatonda Bosnalı Sırlardan 10 gün içinde ağır silahlarını Saraybosna'nın 20 km uzağına taşımaları istenmiş, aksi taktirde imha edileceği belirtilmişti. Bu ultimatomun ardından 18 ay boyunca Saraybosna'ya topçu saldırısı olmamıştır. 28 Ağustos 1995'teki saldırının ardından Bosna Sırp mevzilerine yönelik NATO bombardımanı başlamıştır. Bosna Hersek'te üç buçuk yıl süren savaşa son veren de ABD öncülüğünde NATO güçlerinin Sırp mevzilerine yönelik hava saldırısı olmuştur. Savaşan tarafların liderleri arasında 1995 Ekim ayında Dayton Antlaşması imzalanmıştır.

Yugoslavya krizi, AT'nin siyasal itibarını olumsuz yönde etkilemiştir. 1991 ortasından 1995 sonuna kadar devam eden çatışmaların AT'nin uluslararası toplumda adını öne çıkaran bir eylemi olmamıştır. Barış gücü operasyonlarında ve NATO öncülüğünde 1995'in ikinci yarısında yapılan hava müdahalesinde kimi AT ülkeleri aktif olarak yer almışlardır. Ancak bu eylemler AT adına yapılmamış, ulusal kimliğin öne çıkmasıyla veya başka uluslararası örgütlerin şemsiyesi altında gerçekleşmiştir. Tüm bu süreç içinde, özellikle çatışmalara müdahale bakımından AT'nin Avrupa Siyasi İşbirliği ve daha sonra ODGP çerçevesinde dikkat çeken bir eylem kaydedilmemiştir. Tam aksine Almanya'nın diğer AT ülkelerini beklemeden Slovenya ve Hırvatistan'ı tek başına tanıması, Yunanistan'ın Makedonya'nın adı nedeniyle AT ülkelerinin ortak tutumlarını engellemesi, çatışmalara müdahale konusunda İngiltere ve Fransa arasındaki görüş ayrılıkları ve AT'nin saldırılar karşısında eylemsizliği Maastricht Antlaşması ile oluşturulan ODGP'den beklentilerin düşmesine neden olmuştur.

Sonuç

Avrupa Birliği'nin gerek Arap-İsrail ihtilafı ve gerekse Yugoslavya'nın dağılması sırasında ortaya koyduğu dış politika pratiği, kendi içinde bütünsellik taşımayan dağınıklıklardan uzak bir görünümde. Bununla birlikte, söz konusu olaylar Avrupa Birliği'nin dış politika ve güvenlik alanlarında derinleşmesinin önünü açmış, neticede yaşanan olumsuzlukların da etkisiyle günümüzde AB bünyesinde "acil müdahale gücü" oluşturulması gündeme gelmiştir.

Avrupa Birliği, başlangıçtan günümüze kadar olan süreçte Arap-İsrail çatışmasına karşı tutumu, üye ülkeler arasında görüş ayrılıkları nedeniyle kendi içerisinde bütünsellik taşımamıştır. Bununla birlikte bu durum, Fransa başta olmak üzere Avrupa Birliği ülkelerinin Ortadoğu barış sürecinin en büyük destekçileri olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Özellikle, ABD'nin her ahval ve şart altında İsrail'i desteklediği düşünüldüğünde Avrupa Birliği'nin tutumu Filistin sorununun çözümü için ümit verici olmuştur.

Avrupa Birliği'nin Yugoslavya krizindeki başarısızlığı ise öncelikle erken uyarı ve çatışma önleme mekanizmasının olmamasından kaynaklanmıştır. Bu anlamda, henüz oluşum aşamasındaki ODGP için Yugoslavya krizi büyük talihsizlik olmuştur. Buna ilave olarak AB, etnik temizlik amacıyla hareket eden Sırbistan lideri Miloseviç'i cezalandırmada başarılı olamamıştır. AB'nin askeri gücünün ve müdahaleyi mümkün kılacak altyapının olmaması yanında, krize müdahalede ortak iradenin bulunmaması olayların tırmanmasına neden olmuştur. Netice olarak Yugoslavya krizi, AT'nin Balkanlar konusunda uzun dönemli bir stratejisinin bulunmadığını göstermiştir.

Her ne kadar Yugoslavya krizindeki AT eylemsizliği 1998 yılında tırmanan Kosova olaylarında tekrarlanmış olsa da, 1999 yılı içinde ODGP boyutunda meydana gelen açılım AT'nin Yugoslavya krizinden geç de olsa gereken dersi aldığını ortaya koymuştur. Bu çerçevede, Petersberg görevlerinin AB içine alınması, acil müdahale gücü için 50–60 bin kişilik uluslararası bir güç oluşturulması, Siyasal Planlama ve Erken Uyarı Biriminin kurulması, daha sonra AB Genelkurmayı oluşturulması vb. gibi gelişmeleri Yugoslavya krizi ile irtibatlı olarak ele almak yanlış olmayacaktır.

- 1) Brian White, "Understanding European Foreign Policy", Palgrave, London, 2001, s. 36–42.
- 2) Bu konuda ayrıntılı analiz için bakınız: Ayşe Füsün Arsava, "Amsterdam Antlaşması'nın Avrupa Birliği Hukukuna Katkıları", A.Ü. SBF Yayınları: 589, Ankara, 1998, S. 69
- 3) Christopher Hill, "The Falkland War And European Foreign Policy", Domestic Sources Of European Policy: West European Reactions To The Falkland Conflict, S. Stavridis, C. Hill, (Eds), Oxford Univesity Press, London, 1996, s. 16
- 4) Türkkaya Ataöv, "The Status Of Jarusalem As A Question Of International Law", Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları 468, Ankara, 1981, S. 15–31.
- 5) Edward Said, "Filistin'in Sorunu", Pınar Yayınları, İstanbul, 1985, s. 36–37.
- 6) Ataöv, Op. Cit.S.21–22.
- 7) Bülent Aras, "Filistin–İsrail Barış Süreci ve Türkiye", Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, s. 24.
- 8) Ibid, s. 25–28.
- 9) Shlomo. Aronson, "The Politics And Strategy Of Nuclear Weapons in The Middle East: Theory And Reality, 1960–1991: An Israel's Perspective", State University of New York Press, Albany, 1992, s. 61–62.
- 10) Williard Beling, "Middle East Peace Plans", St Martin's Press, New York, 1986, 17.
- 11) Simon Nuttall, "European Political Cooperation", Clarendon Press, Oxford, 1992, s.56.
- 12) Ibid, S.68; Paneyiotis Ifestos, "European Political Cooperation: Toward A Framework Of Supranational Diplomacy", Adershot, 1987, s. 420.
- 13) Ben, Soetenderp, , "The Netherlands", European Foreign Policy Making and Arab–Israel Conflict, David Allen And Alfred Pijpers, Eds, Martinus Nijhoff, The Hague, 1984, s. 39–40.
- 14) Roy Licklider, "Political Power And Arab Oil Weapon: The Experience of Five Industrial Nations", University Of California Press, Berkeley, 1988, s. 11–13.
- 15) Yehuda Lukacs, Israel–Palestinian Conflict: A Documentary Record, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s. 13–14.
- 16) Nuttal, Op.Cit, s. 99–101.
- 17) Ifestos, Op.Cit, s. 612.
- 18) Ifestos, Op.Cit. s. 448–449.
- 19) Venedik Deklarasyonu metni için bakınız: http://www.euromed.net/special_feature/features_e_7.htm
- 20) Charles D. Smith, "Palestine And Arab–Israel Conflict", St. Martin's Press, New York, 1992, s.263.
- 21) Henry Kissinger, "Years Of Upheaval", Veidenfeld And Nicolson Publicatinos, London, 1992, s. 76.
- 22) Aras, Op. Cit.s. 33–35.
- 23) Walter Laquer and Barry Lubin, eds, 1The Israel–Arab Reader: A Documentary History Of The Middle East Conflict", Penguin Books, New York, 1987, s. 617.

- 24) Nuttal, *Op.Cit.* s. 158–159.
- 25) Lukacs, s. 27.
- 26) *Ibid*, s. 28.
- 27) David Buchan, "Europe: A Strange Superpower", Aldershot, Dartmouth, 1993, s. 115–116.
- 28) Aras, *Op. Cit.* s.96–101.
- 29) *Ibid*, s. 108–113.
- 30) European Commission, "General Report On The Activities Of The European Union 1994", Brussels, 1995 s.260– 303.
- 31)<http://www.euromed.net/euro/mepp/com-eu-mepp1998.rtf>
- 32) *European Voice*, 27 February–5 Mart 1997.
- 33) Mediha Akarslan, "Bosna Hersek ve Türkiye", *Alternatif Üniversite, Ağaç Yayınları, İstanbul* 1992, s. 11.
- 34) İnaf Agency, "The Republic of Macedonia–The Rising Sun in the Balkans", İstanbul, 1993. s. 4.
- 35) Wayne S. Wucinich, "Communism and Nationalism", *Contemporary Yugoslavia, Berkeley*, 1969, s.259–260.
- 36) Vasil Tuporkovsky, "The Dissolution Of Yugoslavia: An Insider's View", *Mediterranean Quarterly, Vol.4, No. 2, Spring* 1993, s. 19–21.
- 37) İrfan Kaya Ülger, "Yugoslavya Neden Parçalandı?" *Seçkin Yayınları, Ankara* 1993, s. 56
- 38) Gregory O. Hall, "Ethnic Conflict, Economics and the Fall of Yugoslavia", *Mediterranean Quarterly, Vol.5, No. 3,* s. 126.
- 39) İrfan Kaya Ülger, "Yugoslavya'nın Parçalanmasında Uluslararası Toplumun Rolü", *Türkiye Günlüğü, Sayı: 36, Eylül–Ekim* 1995, s. 55–65.
- 40) *Ibid.* s. 58.
- 41) Victor Meier, "Yugoslavia: Worsening Economic and Nationalist Crises", *Central And Eastern Europe: The Opening Curtain, William S. Griffit (Ed), Westview Press, London*, 1989 s. 277.
- 42) Steven L. Burg, "Why Yugoslavia Fall Apart?" *Current History, November* 1993, s. 361 (353–363).
- 43) *Ibid*, s.360.
- 44) *Keesing's Contemporary Archives.*, 1990, s. 38375.
- 45) Marie–Janine Colic, " The Serbian Question İn International Politics", *Aussen Politic II/94*, s.148.
- 46) Martin Holland, "European Community Integration", *St Martin's Press, New York*, 1992, s. 136.
- 47) United Nations Department of Public Information, *The United Nations and The Situation in Former Yugoslavia: Reference Paper*, New York, 1993, s. 44.
- 48) Holland, *op. cit.* s. 137.
- 49) *ibid*, s. 138.
- 50) John Zametica, "Yugoslav Conflict", *Adelph Paper 270, Summer* 1992, s. 61.
- 51) Hüseyin Bağcı, "Balkanlar (1991–1993) Güvenlik Politikası ve Risk Analizi, *Dış Politika Enstitüsü*", Ankara 1994, s. 53.
- 52) *ibid*, s. 55.
- 53) Ben Soetenderp, "Foreign Policy in the European Union", *Longman, London and New York*, 1999, s. 141.
- 54) Goffrey Edward, "The Potential and Limit of The CFSP: The Yugoslav Example", *Foreign Policy of the European Union– From EPC to CFSP and Beyond, Elfriede Regelsberger ve diğerleri, eds, Lynne Reinner, Publishers, London*, 1997, s. 186–187.
- 55) James Gow, "Triumph of the Lack of Will : International Diplomacy and the Yugoslav War", *Hurst Company*,

London , 1997, 130–133.

56) ibid, 227–140.

www.stradigma.com

aylık strateji ve analiz e-dergisi

STRADİGMA.com bir **FORSNET** e-yayıdır